

Rapport: Dekningsgrad for prisnominerte, ikke-innkjøpte sakprosabøker i mindre folkebibliotek

Av Simen Aa. Berge, Knut Strand og Arne Vestbø

Innledning

Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFFO) jobber blant annet for at sakprosa på norsk skal nå ut til flest mulig lesere. Norske folkebibliotek spiller en helt sentral rolle for å oppnå dette målet. En viktig milepæl i norsk litteraturhistorie generelt og NFFOs historie spesielt ble oppnådd i 2005, da Kulturrådet fikk midler over statsbudsjettet til å etablere en egen innkjøpsordning for sakprosa for voksne. En av hovedbegrunnelsene for etableringen var at svært mange folkebibliotek ikke hadde sentrale sakprosabøker i sine samlinger, og at en innkjøpsordning ville være et riktig virkemiddel for å sørge for at hele landets befolkning fikk tilgang på gode sakprosabøker.

Formålet med innkjøpsordningen for sakprosa er å bidra til at sakprosa på norsk blir skrevet, utgitt, spredt og lest. Et positivt vedtak innebærer at Kulturrådet kjøper inn 773 eksemplarer (703 trykte bøker og 70 e-bøker) av den aktuelle tittelen, og med det oppnås tre gevinster: forfattere får økt royaltyinntekt, forlagene får et minstesalg av bøkene og folkebibliotekene får kvalitetslitteratur i samlingene som tilbys lånerne. Sakprosaordningen er selektiv, noe som betyr at budsjettet avgjør hvor mange bøker som kan kjøpes inn årlig. I 2020 vil avsetningen på rundt 23 millioner kroner føre til at Kulturrådet kan betale for rundt 90 titler. Dette utgjør imidlertid kun 25–30 prosent av de påmeldte titlene, og mange gode og sentrale sakprosabøker blir derfor ikke omfattet av ordningen. Til sammenligning ligger Kulturrådets innkjøpsprosent for skjønnlitterære titler på rundt 85 prosent.

I forbindelse med innføringen av sakprosaordningen i 2005, utførte NFFO en kartlegging av dekningsgraden av en rekke sakprosabøker i norske folkebibliotek. "Rapport fra spørreundersøkelse om spredning av sakprosa i norske folkebibliotek" (2005) fant den gangen at det var små steder i distriktene som hadde dårligst utvalg av aktuell sakprosa. Hovedforklaringen var at folkebibliotekene i mindre kommuner ikke hadde egne budsjetter som gjorde at de kunne kjøpe inn denne litteraturen. Sakprosaordningen har gjort at situasjonen er langt bedre i 2020. Men på bakgrunn av den lave innkjøpsprosenten, har NFFO ønsket å gjenta en lignende undersøkelse 15 år etter at innkjøpsordningen ble innført. Er det fremdeles sentrale sakprosabøker som ikke finnes i mindre, norske folkebibliotek?

Metode

Utvalgsstrategi (populasjon): I SSBs klassifisering for kommunestørrelser er kommuner med mindre enn 2000 innbyggere klassifisert som de minste, mens neste grense går ved 5000 innbyggere. Vi inkluderte de to minste kommunestørrelsene i SSBs klassifisering for å få et større utvalg i denne undersøkelsen.

Vi tok kontakt med fylkesbibliotekarene og fikk e-postadresser til samtlige folkebibliotek i de utvalgte kommunene, som vi deretter sendte undersøkelsen til.¹ Undersøkelsen ble gjennomført i tidsrommet 24. april til 5. mai. Vi fikk svar fra 61 av 174 folkebibliotek, som gir en responsrate på 35 prosent. Samtlige fylker er representert med minst to kommuner (se tabell under).

Fylke	Antall folkebibliotek (av totalt)	Responsrate per fylke
Agder	2 (av 11)	18,1 %
Finnmark og Troms	4 (av 30)	13,3 %
Innlandet	7 (av 22)	31,8 %
Møre og Romsdal	6 (av 9)	66,6 %
Nordland	13 (av 29)	44,8 %
Rogaland	3 (av 9)	33,3 %
Trøndelag	7 (av 18)	38,8 %
Vestfold og Telemark	4 (av 9)	44,4 %
Vestland	11 (av 21)	52,3 %
Viken	4 (av 16)	25 %
Totalt:	61 (av 174)	35 %

Siden vi har fått svar fra rundt en tredjedel av alle folkebibliotekene, kan denne undersøkelsen gi oss en viss indikasjon på status for bestand av disse bøkene i de minste folkebibliotekene.

Utvalgsstrategi (bøker): For å sikre et utvalg bøker med høy kvalitet, har vi tatt utgangspunkt i nominerte til de to nasjonale sakprosaprisene i Norge: Kritikerprisen og Brageprisen (vi har inkludert de årene der tema for Brageprisens åpen klasse faller inn under sakprosa-jangeren). Tidsperioden ble satt til Kritikerprisen for sakprosa oppstart i 2012. Dette ga i alt 61 unike, nominerte titler, hvorav 15 (25 %) ikke var kjøpt inn av Kulturrådet, og dermed ikke automatisk er å finne i alle landets folkebibliotek.²

Dette har gitt oss titlene du kan se i tabellen under, hvor samtlige var nominert til enten Kritikerprisen eller Brageprisen og én var nominert til begge.

Forfatter	Tittel	Forlag	År	ISBN	Nominasjon
Eliassen, Ingeborg og Sven Egil Omdal	<i>Borgerlønn. Ideen som endrer spillet</i>	Res Publica	2018	9788282260688	Brage
Kofstad, Hege	<i>Grenselosene</i>	Pax	2019	9788253041100	Brage
Uri, Helene	<i>Hvem sa hva?</i>	Gyldendal	2018	9788205506145	Brage
Majid, Shazia	<i>Ut av skyggene</i>	Aschehoug	2019	9788203296734	Brage og kritiker
Trædal, Eivind	<i>Det svarte skiftet</i>	Cappelen Damm	2018	9788202588120	Kritiker
Bitsch, Anne	<i>Går du nå, er du ikke lenger min datter</i>	Spartacus	2017	9788243011229	Kritiker
Fidjestøl, Alfred	<i>Nesten menneske. Biografien om Julius</i>	Samlaget	2017	9788252192568	Kritiker

¹ Krødsherad og Sigdal inngår i Midt-Buskerud bibliotek med Modum (14 115 innbygger), som altså dekker mer enn 5000 innbyggere og ekskluderes fra undersøkelsen.

² Vedtaksliste for Innkjøpsordningen for ny norsk sakprosa for voksne ble hentet fra Kulturrådets hjemmesider.

Røyne, Anja	<i>Menneskets grunnstoffer</i>	Kagge	2018	9788248922414	Brage åpen
Vestre, Katharina	<i>Det første mysteriet</i>	Aschehoug	2018	9788203297069	Brage åpen
Tennfjord, Ingvild	<i>Skål! Få nese for vin uten å få nesa i sky</i>	Kagge	2013	9788248913405	Brage åpen
Brandvold, Åse	<i>En flukt som aldri tar slutt</i>	Forlaget Manifest	2015	9788292866993	Brage
Gangdal, Jon og Gjestvang, Bjørg	<i>Trond Bolle. Alles helt, min mann</i>	Kagge	2012	9788248911951	Brage
Selboe, Tone	<i>Camilla Collett. Engasjerte essays</i>	Aschehoug	2013	9788203353758	Kritiker
Fidjestøl, Alfred	<i>Eit eige rom. Norsk kulturråd 1965–2015</i>	Samlaget	2015	9788252187311	Kritiker
Hegdal, Erlend	<i>Charleston i Grukkedalen</i>	Nasjonalbiblioteket	2019	9788279653820	Kritiker

Oppsett av undersøkelsen: Vi stilte følgende spørsmål i undersøkelsen: «Har ditt bibliotek minst ett eksemplar av følgende titler som del av sin egen fysiske og/eller digitale samling?» etterfulgt av en liste med følgende informasjon: Tittel; forfatter; forlag; utgivelsesår, og svaralternativene: (1) Kun i trykt format; (2) Kun i digitalt format; (3) Både i trykt og digitalt format; (4) Ingen av delene.

I undersøkelsen har vi derfor slått sammen svar gitt på svaralternativ hhv. 1 og 3 og 1 og 2 når vi har telt antallet folkebibliotek som har gitt tittel tilgjengelig som e-bok/trykt bok.

Problemer underveis: Guro Hoftun Gjestafds bok *Storbarnsliv* (2015, utgitt av Oktober) er ikke innkjøpt og ble i utgangspunktet inkludert i undersøkelsen. En av respondentene bekreftet at denne ble sendt ut sammen med andre kulturfondbøker. Vi kjenner ikke til årsaken til dette, men vi har valgt å ta den ut av undersøkelsen, da den tilsynelatende er behandlet i bibliotekene som en innkjøpt bok.

Vi inkluderte i undersøkelsen også en tittel som er innkjøpt av Kulturrådet (*Utilregnelighet: En historie om rett og medisin* av Svein Atle Skålevåg (Pax, 2016)), men denne er ikke tilgjengelig i alle folkebibliotekene vi har fått svar fra. 19 av 61 har svart at de ikke har boken tilgjengelig, mot 42 som sier de har boken tilgjengelig i fysisk format. Hvorfor det er slik, vet vi ikke.

Resultater

Av tabellen under kan man se at 87 % av bibliotekene har færre enn seks av titlene tilgjengelig i et eller annet format (enten digitalt eller fysisk), hvilket betyr at kun 13 % av bibliotekene har seks eller flere av titlene tilgjengelig. Merk at ingen av bibliotekene har alle titlene. Det høyeste antallet tilgjengelige titler er 10 av 15.

Antall titler folkebibliotekene har tilgjengelig i et eller annet format	Antall av folkebibliotek	Prosent av folkebibliotekene
11-15	0	0 %
6-10	8	13 %
1-5	41	67 %
Ingen	12	20 %

Neste tabell viser at det kun er én bok (*Hvem sa hva?* av Helene Uri) som er tilgjengelig i minst

halvparten av folkebibliotekene vi har fått svar fra (totalt har 32 av 61 folkebibliotek sagt at de har boken i et eller annet format). Uri vant Brageprisen for sin bok i 2018. Blant de andre prisvinnerne i utvalget finner vi Anne Bitschs bok *Går du nå, er du ikke lenger min datter* (Kritikerprisen 2017) og Anja Røyne's *Menneskets grunnstoffer* (Brageprisen for åpen klasse i 2018), hvor tilgjengelighet er på henholdsvis 13 og 23 %. Den eneste forfatteren nominert til begge prisene, Shazia Majid, er heller ikke å finne i mer enn 26 % av bibliotekene i vårt utvalg. Helt øverst i tabellen er det to bøker som ikke er tilgjengelig i noen av folkebibliotekene som har svart på undersøkelsen.

Forfatter	Tittel	Tilgj. fysisk bok i prosent (antall)	Tilgj. e-bok i prosent (antall)	Tilgjengelig i prosent (antall)	Ikke tilgj. i prosent (antall)
Brandvold, Åse	<i>En flukt som aldri tar slutt</i>	0,00 (0)	0,00 (0)	0,00 (0)	100,00 (61)
Hegdal, Erlend	<i>Charleston i Grukkedalen</i>	0,00 (0)	0,00 (0)	0,00 (0)	100,00 (61)
Fidjestøl, Alfred	<i>Eit eige rom. Norsk kulturråd 1965–2015</i>	1,64 (1)	0,00 (0)	1,64 (1)	98,36 (60)
Eliassen, Ingeborg og Sven Egil Omdal	<i>Borgerlønn. Ideen som endrer spillet</i>	3,28 (2)	1,64 (1)	3,28 (2)	96,72 (59)
Tennfjord, Ingvild	<i>Skål! Få nese for vin uten å få nesa i sky</i>	6,56 (4)	0,00 (0)	6,56 (4)	93,44 (57)
Fidjestøl, Alfred	<i>Nesten menneske. Biografien om Julius</i>	8,20 (5)	1,64 (1)	8,20 (5)	91,80 (56)
Røyne, Anja	<i>Menneskets grunnstoffer</i>	11,48 (7)	1,64 (1)	13,11 (8)	86,89 (53)
Trædal, Eivind	<i>Det svarte skiftet</i>	4,92 (3)	13,11 (8)	18,03 (11)	81,97 (50)
Kofstad, Hege	<i>Grenselosene</i>	21,31 (13)	3,28 (2)	21,31 (13)	78,69 (48)
Bitsch, Anne	<i>Går du nå, er du ikke lenger min datter</i>	19,67 (12)	9,84 (6)	22,95 (14)	77,05 (47)
Vestre, Katharina	<i>Det første mysteriet</i>	3,28 (2)	21,31 (13)	22,95 (14)	77,05 (47)
Majid, Shazia	<i>Ut av skyggene</i>	19,67 (12)	11,48 (7)	26,23 (16)	73,77 (45)
Gangdal, Jon og Gjestvang, Bjørg	<i>Trond Bolle. Alles helt, min mann</i>	18,03 (11)	26,23 (16)	34,43 (21)	65,57 (40)
Selboe, Tone	<i>Camilla Collett. Engasjerte essays</i>	3,28 (2)	31,15 (19)	34,43 (21)	65,57 (40)
Uri, Helene	<i>Hvem sa hva?</i>	44,26 (27)	21,31 (13)	52,46 (32)	47,54 (29)

Konklusjon

Resultatene av denne undersøkelsen gir en tydelig indikasjon på at det er få av de prisnominerte titlene som er tilgjengelig i de minste folkebibliotekene. Selv om vi bare har fått svar fra rundt en tredjedel av de spurte folkebibliotekene, er trenden tydelig. Hvis man skulle ønske å få mer håndfaste resultater, er en mulighet å gjennomføre undersøkelsen blant flere folkebibliotek.

Samtlige av de ovenfornevnte titlene burde være tilgjengelige i alle norske folkebibliotek. Men det er særlig én tittel som illustrerer problemet med sakprosaordningens manglende finansiering: Shazia

Majids *Ut av skyggene*, utgitt på Aschehoug forlag. Denne svært viktige og vesentlige boken handler om den første generasjonen av ikke-vestlige innvandrerkvinner som kom til Norge på 1970-tallet. At en slik bok ikke finnes tilgjengelig i lokale bibliotek, skaper en skjevhet i folks tilgang på kunnskap om en viktig og oversett gruppe i norsk historie. Det er et demokratisk problem at en slik bok ikke er fysisk tilgjengelig over hele landet.

Gode sakprosa-bøker bidrar direkte til kulturpolitikkenes mål om å legge til rette for dannelse og kritisk refleksjon, styrke norsk språk og fremme demokratiet. Etter NFFOs mening er innkjøpsordningen for sakprosa det riktige virkemiddelet, men vår undersøkelse viser at ordningen må styrkes betraktelig for å fungere etter hensikten. Et uttalt mål bør være at minst 200 sakprosatitler, rundt to tredjedeler av de påmeldte titlene, skal kjøpes inn gjennom innkjøpsordningen for sakprosa hvert år. Den årlige totalbevilgningen til sakprosaordningen bør derfor økes til rundt 50 millioner kroner. Slik vil ikke bare folks tilgang på viktige bøker bli kraftig forbedret, men det vil også føre til at flere sakprosaforfattere skriver og at flere forlag får nødvendig forutsigbarhet til å utgi denne litteraturen.

(Rapporten er ferdigstilt august 2020)